

On communication, cooperation and curatorship.

Lolita Jablonskienė talks

to exhibition curator Elona Lubyte

In the spring of 2021, a retrospective of work by the Lithuanian-American environmental artist Aleksandra Kasuba (1923–2019) was presented for the first time not just in Lithuania, but in the world, in the National Gallery of Art exhibition *Shaping the Future: Environments by Aleksandra Kasuba*. The museum curator Elona Lubyte spoke about communication and cooperation with Kasuba and the exhibition's realisation. Communication with the artist began back in 2012, growing closer through correspondence and personal meetings, until it evolved into an impressive

retrospective exhibition. The most important aspects of the exhibition were identified in the interview – acknowledgement of Kasuba as a representative of interdisciplinary art, interpretation of her work specifically in the art environment of the United States, and her positioning in new contexts. Two approaches were combined in the exhibition – an American and a Lithuanian perspective, the latter relating to the artist's family and studies. These exhibitions are the result of the interaction of eloquent works and a curatorial narrative.

Apie bendravimą, bendradarbiavimą ir kuratorystę

Lolitos Jablonskienės pokalbis
su parodos kuratore Elona Lubyte

Paroda „Formuojant ateitį.
Erdvinės Aleksandros Kasubos aplinkos“
Nacionalinė dailės galerija
2021 m. kovo 26–birželio 5 d.
Kuratorė Elona Lubyte
Architektai: Rokas Kilčiauskas ir
Aleksandras Kavaliauskas
Dizainerė Laura Grigaliūnaitė

2021 m. pavasarį Nacionalinėje dailės galerijoje vykusioje parodoje „Formuojant ateitį. Erdvinės Aleksandros Kasubos aplinkos“ pirmą kartą ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje buvo pristatyta Lietuvos ir JAV aplinkos menininkės

Aleksandros Kasubos (1923–2019) kūrybos retrospektyva.

Parodos pagrindą sudarė Lietuvos nacionaliniam dailės muziejui menininkės dovanotų kūrinių ir skaitmeninių vaizdų kolekcija, kurią papildė Amerikos meno archyve Smithsonian institute (angl. *Archives of American Art, Smithsonian Institution*) (JAV) saugomi A. Kasubos darbai ant popieriaus ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniuose esantys grafų Zubovų ir Fledžinskų šeimos dokumentai ir daiktai.

Ekspozicija aprėpė ir taikomąsias, ir eksperimentines, hibridines meną, dizainą, architektūrą sujungiančias šios menininkės kūrybines praktikas ir jos teorines įžvalgas – nuosekliai

plėtotą tvarios architektūros kaip socialinio instrumento viziją.

Apie bendravimą ir bendradarbiavimą su A. Kasuba, parodos įgyvendinimą su kuratore muziejininke Elona Lubyte kalbasi Nacionalinės dailės galerijos (NDG) vadovė dailėtyrininkė Lolita Jablonskienė.

Lolita Jablonskienė: Pokalbį norėčiau pradėti klausdama, kaip susidomėjai Aleksandros Kasubos kūryba, kada pirmą kartą pamatei jos darbus, kaip mezgėsi ir vystėsi tavo pažintis su šia menininke?

Elona Lubyte: Apie A. Kasubą pirmą kartą sužinojau kolegijų dailėtyrininkių Laimos Laučkaitės ir Ingridos Korsakaitės pakviesta parengti publikaciją apie lietuvių išeivijos skulptorių kūrybą leidiniui „Išeivijos dailė: tarp prisirišimo ir išsilaisvinimo“ (2003). Buvo tik pirmasis nepriklausomybės dešimtmetis, dar tik pradėjome atrasti tai, kas vyko už Atlanto ar kitose užsienio šalyse. Anuo metu mūsų supratimas

apie 1944 m. iš Lietuvos pasitraukusių ir skirtinguose pasaulio kraštuose išsibarsčiusių autorių kūrybą buvo gana šabloniškas. Daugiausia žinojome tuos, kurie bendravo, tarkim, su „Aidais“, „Naujuoju židiniu“, kurie buvo atsigręžę veidu į Lietuvą ir čia atvažiuodavo, susitikdavo su kūrėjų bendruomenėmis, menininkų šeimomis, palaikė ryšius... Todėl tuo metu didesnio dėmesio sulaukė Aleksandros vyras, skulptorius Vytautas Kašuba, ypač iškilęs, kai buvo nuspręsta ieškoti į Vakarus pasitraukusio lietuvių skulptoriaus Gedimino paminklui Vilniuje sukurti. O mūsų pirmoji pažintis laiškais su Aleksandra prasidėjo tada, kai kitos išeivijos menininkės Elenos Urbaitytės-Urbaitis (1922–2006) testamentu buvau įpareigota rūpintis jos palikimo sugrąžinimu ir pristatymu Lietuvoje. 2012 m., rengdama E. Urbaitytės-Urbaitis personalinę parodą Nacionalinės dailės galerijos didžiojoje salėje, pirmą kartą parašiau Aleksandrai, žinodama, kad jos bendravo, abi buvo šiaulietės, kilusios iš panašios socialinės aplinkos. Elenos tėvas buvo advokatas, Aleksandros – pažangus verslininkas. Be abejo,

Paroda „Formuojant ateitį. Erdvinės Aleksandros Kasubos aplinkos“ Nacionalinėje dailės galerijoje. Ekspozicijos fragmentas. Vilnius, 2021 Fot. Gintarė Grigėnaitė, LNDM

Paroda „Formuojant ateitį. Erdvinės Aleksandros Kasubos aplinkos“ Nacionalinėje dailės galerijoje. Ekspozicijos fragmentas. Vilnius, 2021
Fot. Gintarė Grigėnaitė, LNDM

tada jau žinojau ir apie išgarsėjusį bei mus visus stipriai paveikusį Aleksandros susirašinėjimą su semiotiku Algirdu Juliumi Greimu – šiuos laiškus jau buvo išleidusi „Baltų lankų“ leidykla. Nors pirmą kartą rašiau jai, tik norėdama paklausti, ar galėtų pasidalyti atsiminimais, faktais ar nuotraukomis.

Vėliau buvo dar vienas epizodas – tu jį prisimeni, nes pati buvai su tuo susijusi. Niujorke gyvenanti, jau atgautos nepriklausomybės laikais į JAV išvykusi dailėtyrininkė ir parodų kuratorė Sandra Skurvida, kuri pažinojo Aleksandrą, – jos susipažino, rūkydamos Jono Meko įkurtame Antologijos filmų archyve, – pasiūlė pristatyti A. Kasubą kartu su A. J. Greimu Lietuvos paviljone Venecijos bienalėje. Sumanymas, deja, neišsivystė galbūt ir dėl pačios Aleksandros pozicijos. Ji labai atsakingai ir atsargiai žiūrėjo į kontekstus, su kuriais ją būtų galima sieti ar į kokių meninių sąjūdžių terpę įrašyti.

Dar tada, kai rengiau minėtą straipsnį apie išėivijos skulptūrą, mažčiau ir tavęs klausiau, ar verta pratęsti susirašinėjimą su šia menininke, kviečiant ją ką nors padaryti pas mus muziejuje. Ta tampriųjų audinių istorija man buvo tokia paslaptinga ir visiškai neaiški, nesuprantama. Nusprendžiau parašyti.

L. J.: O ar tuo metu Lietuvos dailės muziejus jau buvo išleidęs knygą „Aleksandros Kašubos darbai“?

E. L.: Ją muziejus rengė lygiagrečiai, bet apie tai, deja, nieko nežinojau. Šis kontaktas su muziejumi, rodos, užsimezgė per Beatričę Vasaris. Muziejininko gyvenime nutinka įvairių nuotykių – man atsitiko taip, kad E. Urbaitė-Urbaitis testamentu paliko šiek tiek pinigų, kuriuos naudoju dalykinėms tiramosioms kelionėms. Taigi 2013 m. pavasarį išvykau į JAV, susitarusi susitikti su A. Kasuba Albukerkėje (Naujojoje Meksikoje), kur ji tuo metu gyveno. Dar mūsų susirašinėjimo metu ji pasiūlė projektą NGD vestibuliui – 1975 m. sukurto „Spektro užuominos“ modelio realizavimą erdvėje. Tad ši kelionė buvo svarbi. O bendravimo patirtis buvo labai įdomi: bendrą toną, taisykles, kaip mes bendraujame, kada susitinkame, kokius darbus darome, nustatinėjo tik Aleksandra. Pirmojo susitikimo metu ji pateikė septynių žingsnių ar užduočių sąrašą, kas turėtų būti padaryta, jei norime realizuoti projektą. Jis apėmė medžiagos atranką, architekto kelionę pas menininę apmokyti dirbti su šia medžiaga ir t. t. Pradėjome dirbti ir žingsnis po žingsnio 2014–2015

m. įgyvendinome parodą „Aleksandra Kašuba. Spektro užuomina. 1975 metų projektas Nacionalinėje dailės galerijoje“. Tuomet pradėjome galvoti ir apie leidinį, pristatantį unikalią septynių dešimtmečių menininkės kūrybą.

L. J.: Tai antrą kartą važiavai susitikti su Aleksandra jau tikslingai dėl knygos reikalų?

E. L.: Dėl knygos ir kūrinių dovanojimo muziejui. Apie tai ji jau buvo man užsiminusi. Be to, 2017 m. važiavau ne tik pas pačią menininkę, bet ir į Amerikos meno archyvą Smithsonian institute, kuriam ji jau buvo perdavusi dalį savo dokumentų. Tos kelionės metu ir vėliau vis bandžiau susigaudyti, kur yra Aleksandros kūrinių, apčiuopti įvairius jos kūrybai svarbius kontekstus. Susipažinau su Vytauto Kašubos dukterėčia Viktorija Matranga, vėliau aktyviai įsitraukusia į menininkės kūrinių transportavimo, knygos leidybos ir parodos organizavimo darbus. Šios kelionės metu ir susirašinėdamos vėliau su Aleksandra pradėjome kalbėtis, kas jai iš tiesų buvo svarbu, daugiau nei pusę amžiaus gyvenant Niujorke. Ji pasakojo apie dalyvavimą sekmadieniniuose „Four O’Clock Forum“ pokalbiuose žymios amerikiečių menininkės Louise’os Nevelson studijoje, bendradarbiavimą su meno ir technologijų sąveikos judėjimo skatintoju Billy’iu Klüveriu, apie 1968 metų parodą „Some more Beginnings. Experiments in Art and Technology“, kurios katalogą – išskirtinę bibliografinę retenybę, mat ji

vienas pirmųjų kompiuteriu maketavo Robertas Rauschenbergas – ji padovanojo muziejui.

L. J.: O kaip viskas rutuliojosi toliau – iki retrospektyvinės parodos idėjos?

E. L.: Kai buvo nuspręsta dovanoti kolekciją, kilo ir mintis apie parodą. Ji iš tiesų buvo planuota dar 2019 m., tačiau, pradėjus nuodugniau analizuoti Lietuvą pasiekusius kūrinius ir archyvinę medžiagą, vienas po kito ėmė skleistis įdomūs nauji (bent Lietuvoje) kontekstai. Pavyzdžiui, hipių modernizmas, kuriuo Amerikoje vėl susidomėta kaip tik XXI a. 2 deš. Pasirodė įdomu sugretinti A. Kasubos kūrybą su šiuo sąjūdžiu. Tuo metu pasaulyje, ypač dėl ekologinio sąmoningumo didėjimo, taip pat augo dėmesys įvairioms eksperimentinėms praktikoms, tvarumo idėjoms. Dar vienu svarbiu kontekstu tapo feminizmas, moterų dailės studijos ir besiplečiantis kuravimas. Tiesa, pati Aleksandra labai atsargiai vertino savo kūrybos sąsajas su feministiniu menu. Solveiga Daugirdaitė, kalbėdama apie E. Urbaitę-Urbaitis, pasitelkė kitokią apibrėžtį, manau, ji tinka ir Aleksandrai. Jos nuomone, tai yra ikifeministinio laikotarpio moters menininkės praktika, kai ji vis dar veikia pagal vyrų žaidimo taisykles. A. Kasubai kūryba nebuvo protestas, jai buvo svarbu profesionaliai dalyvauti aktualiaame meniniame gyvenime ir pagal galimybes iš to užsidirbti pragyvenimui.

L. J.: Pakalbėkime apie 2021 m. NDG didžiojoje salėje surengtą retrospektyvinę A. Kasubos parodą „Formuojant ateitį“. Kokie atramos taškai buvo svarbiausi ją kuruojant? Jau šiek tiek užsiminei apie atsiskleidusį mums menkiau pažįstamą JAV 7–8 deš. aktualaus meno, įvairių kultūros sąjūdžių, parodų kontekstą. Man regis, A. Kasubos kūrybos interpretavimas jos gyvenamojo meto JAV meno aplinkoje buvo viena iš kuratorystės atramų.

<
Paroda „Formuojant ateitį“. Erdvinės Aleksandros Kasubos aplinkos“ Nacionalinėje dailės galerijoje. Ekspozicijos fragmentas. Vilnius, 2021
Fot. Gintarė Grigėnaitė, LNDM

E. L.: Šis projektas dėl įvairių priežasčių, taip pat ir pandemijos sukeltų ribojimų plėtojosi ir buvo rengiamas ilgiau, tad pamažu atsiskleidžiančios naujos jungtys nuolat pildė parodos turinį. Mudvi kartu lankėmės 2019 m. Londono dizaino muziejuje vykusiame parodoje „Home Futures. Living in Yesterday's Tomorrow“, kurios kataloge amerikietė architektė Jing Liu pirmą kartą paminėjo A. Kasubos kūrybą greta kitų to meto eksperimentinių praktikų, pavyzdžiui, japonų metabolistų ir kt. Tai buvo tarsi grandininė reakcija – sužinojau iš Aleksandros, kad J. Liu prašo iliustracijų minėtam katalogui, išgirdusios apie šią parodą Londone, nuvažiavome jos pažiūrėti, tada parašiau J. Liu, kuri prisidėjo prie rengiamos knygos autorių kolektyvo, be to, paaiškėjo, kad jau esu mačiusi jos suprojektuotą galeriją be stačių kampų, įkvėptą Aleksandros idėjų, Seule ir t. t. Vėliau pradėjome bendrauti su Nicku Goldsmithu, Aleksandros erdvių aplinkų projektų partneriu, supažindinusi ją su žymiu vokiečių architektu Frei'umi Otto'u.

Mano žinios apie tai, kas vyko 7–8 deš. JAV, pirmiausia plėtėsi studijuojant menininkės archyvą, į kurį buvau nuvykusi tris kartus – paskutinį kartą su V. Matranga. Kiekviena kelionė už Atlanto skatino sužinoti daugiau, domėtis kitais JAV archyvais.

L. J.: Kas juose buvo ypač vertinga?

E. L.: Labiausiai minėtini Bruklino muziejaus archyvai. Ten peržiūrėjau viską, kas buvo susiję su A. Kasubos dalyvavimu šiame muziejuje vykusiame parodose, įskaitant tikrai labai didelį fondą, skirtą garsiajai 1968 m. parodai „Some more Beginnings. Experiments in Art and Technology“. Svarbus buvo ir Vizualiųjų menų mokyklos (*School of Visual Arts*) Niujorke, kurioje ji dėstė, archyvas.

Kitas parodai sudaryti labai svarbus veiksnys buvo tai, kad muziejui menininkė padovanojo ne tik materialius kūrinius, bet ir 8000 atvaizdų, kurių vertingiausia dalis yra suskaitmeninti visų jos erdvių aplinkų dokumentai.

Reikšmingu postūmiu tapo medžiaga, esanti Lietuvos literatūros ir meno archyve, kur saugomi Kauno taikomosios dailės instituto ir Vilniaus dailės akademijos dokumentai, žinoma, ir tai, ką pavyko rasti Šiauliuose.

L. J.: Išties įdomu. Maniau, kad amerikietiška arba tarptautinė perspektyva tau rū-

pėjo labiausiai, bet iš tikrųjų kuruojant šią parodą susijungė du žvilgsniai, antrasis – iš Lietuvos, susijęs su menininkės šeima, studijomis ir pan. Kadangi man teko prisidėti koordinuojant parodą, atsimečiau begalinį tavo entuziazmą, džiaugsmą dėl kiekvieno atrasto fakto ar artefakto, padedančio suprasti savitą šios kūrėjos identitetą, kurį pabrėžei ir knygoje, ir parodoje.

E. L.: Sąlygiškai vadinu tai nesodietišku modernizmu. Šios sampratos susiformavimą paskatino įvairūs veiksniai. Pavyzdžiui, viena pirmųjų Aleksandros knygų buvo „Tikintis vaikas“ (2001), skirta jos vaikystės (iki 9 metų) prisiminimams apie gyvenimą Ginkūnų dvare. Tai labai įdomus šaltinis, padedantis geriau suprasti menininkės sėkmės istoriją.

L. J.: Įvardysiu dar vieną bruožą, kuris, man atrodo, būdingas ir kitiems tavo kuruotiems projektams. Juose visada svarbiausią vaidmenį atlieka patys dailės kūriniai. Tai nėra tik išmąstytų koncepcijų parodos. Aptariama A. Kasubos ekspozicija taip pat buvo iškalbingų kūrinių ir kuratorinio pasakojimo sąveikos rezultatas. Materialioji dimensija – konkretūs daiktai, jų medžiagiškumas, dydis, santykiai tarp šių objektų, išdėstymas erdvėje – neabejotinai tapo pamatu parodoje plėtojamam naratyvui. Tiesa, šįsyk tai keičė ir bent kiek hibridiškesnį kalbėjimą, nes naudojai ir daiktus, ir skenuotus vaizdus, ir net kitų menininkų kūrinius, pavyzdžiui, Albukerkėje viešėjusios fotografės Judith S. Miller gamtos fotografijas ar Vytenio Jankūno sukurtą A. Kasubos darbų viešosiose erdvėse fotodokumentaciją.

E. L.: Nuo pat pirmųjų mano parodų, įskaitant „Tylųjį modernizmą Lietuvoje“ (1997), man buvo svarbūs ir dokumentas, ir faktas, ir tai, kaip jie tarpusavyje kalbasi. Bet materialumas ar, kitaip tariant, žiūrovo susitikimas su originalu ir (kiek įmanoma) objektyvi istorija man labai svarbūs bet kokios parodos sandai. Kadangi abi priklausome kartai, kuriai netrumpą laiką atrodė, kad supratimas apie Paryžiaus kultūrą baigsis Henri Perruchot istorijomis apie dailininkus, kai manėme, kad niekada tos geležinės

sienos nekirsime ir niekur neišvažiuosime, tu gali suprasti, kokį įspūdį man padarė, kokią reikšmę mano savivokai turėjo pagaliau atsivėrusi galimybė pamatyti architektūros ir dailės kūrinių originalus ir gyvai pajusti jų atsiradimą lėmusius kontekstus.

L. J.: Mačiau, kaip rašydama tekstus knygai ir palydimuosius parodos tekstus vis stengeisi įtraukti žodžius tarpdiscipliniškas ir tarpdiscipliniškumas. Pabrėžei, kad Aleksandra yra tarpdisciplininio meno kūrėja. Sakyk, ar tai yra pagrindinė tavo įžvalga, lyg raktas į jos pasaulį? Ar apie A. Kasubą reikėtų mąstyti ne tik kaip apie eksperimentinių aplinkos menų autore, bet labiau kaip apie tarpdisciplininę menininkę, dirbusią skulptūros, architektūros, koliažo, mozaikos ir kitų medijų srityse?

E. L.: Tarpdisciplininio meno bruožai tikrai būdingi A. Kasubos kūrybai. Tačiau man buvo svarbus ir kitas su jos darbu įvairiose srityse susijęs aspektas. Kalbu apie menininkę profesionalę, siekusią gyventi tik iš savo kūrybos. Žinoma, tą lėmė ir konkrečios istorinės aplinkybės, emigracija į JAV. Kašubos atsisakė važiuoti į Freiburgą dėstyti, nes karo nualintoje Europoje nenorėjo pasilikti, čia nematė perspektyvų, norėjo kuo greičiau vykti į Ameriką. Nes tik čia buvo galima derinti laisvus meninius eksperimentus ir uždarbį garantuojančius projektus. Štai pavyzdys – 1979–1981 m. vienu metu ji kartu su N. Goldsmithu iš tampriųjų audinių kūrė 9000 kv. m parodų erdves tarptautinei baldų parodai Paryžiuje ir dirbo dviejuose komerciniuose viešojo meno projektuose: Vašingtono Senojo pašto aikštėje ir Leksingtono aveniu Niujorke.

L. J.: Taigi šiuo atveju tarpdiscipliniškumą tu suvoki ir kaip tam tikrą kūrybos bei gyvenimo būdo įvairiapusiškumą?

E. L.: Taip. Be to, man labai imponuoja tai, kad ši menininkė sąmoningai neskirstė, kas yra aukštasis menas ir kas galbūt tik taikomas. Ji viską darė kokybiškai. Pati man sakė, kad su ja labai mėgo dirbti architektai, nes ji puikiai darė brėžinius, modelius, prižiūrėdavo visus darbus, triūsė drauge su mūrininkais ir kitais darbininkais.

L. J.: Vėl grįžtu prie parodos kuravimo aspektų. Ar galima teigti, kad kartu su architektu Roku Kilčiausku pasirinkote parodos tipą, sujungiantį chronologinį pasakojimą, siejamą trijų menininkės gyvenimui ir kūrybai svarbių namų (Ginkūnai–Manhatanas–Akmenų kalva) linijos, ir sąlyginę dirbtuvės rekonstrukciją?

E. L.: Dirbtuvės vaizdinys čia nebuvo toks svarbus. Rokas suprojektavo darbalius konkrečiai funkcijai – architektūriniam ir eksperimentiniam modeliui eksponuoti. Nesinorėjo kurti architektūros architektūriniam modeliui. Siekėme maksimaliai vientisos erdvės. Iš tiesų erdvinis pasakojimas formavosi palaipsniui: iš pradžių neplanavau naudoti tiek dokumentikos, taip pat norėjau išdidinti keletą skenuotų vaizdų, kad žiūrovai pamatytų ir patirtų A. Kasubos erdvinį aplinkų mastelį. Bet vėliau radosi jos pirmosios erdvinės aplinkos rekonstravimo idėja ir vizualinis parodos pavidalas visiškai pasikeitė – greta šio didelio objekto atsirado daug mažų, pasakojančių ir apie trejus Aleksandros namus, elementų. Apskritai esu kuratorė, pasiduodanti menininko pasakojimui. Nors, prisipažinsiu, tik jau išeksponavus parodą, supratau, kad tie namai savotiškai susitinka, kad Ginkūnai prie Šiaulių susitinka su Akmenų kalva Naujojoje Meksikoje.

L. J.: Baigdama pokalbį, norėčiau dar pasidomėti, ar manai, kad darbą su A. Kasubos palikimu jau esi užbaigusi? Ar liko neištirtų gijų, nepapasakotų istorijų, kurias norėtum išplėtoti kitose parodose ar tekstuose?

E. L.: Man regis, Aleksandros kūryba ir jos gyvenimo istorija skatina apskritai koreguoti požiūrį į pokario modernizmą – ir Lietuvoje, ir Rytų bei Vidurio Europoje, ir JAV. Gilindamasi į šį laikotarpį, apčiuopiau lyg visa jungiančią ašį – ryškiai egzistencinį santykį su tikrove. Šiuo metu savo tyrime mėgindama gretinti A. Kasubos ir Kazės Zimblytės patirtis, matau, kad jos tuo požiūriu yra panašios. Tai – pokario karta. Dabar mąstau apie šios kartos moteris menininkes abiejose geležinės uždangos pusėse.

L. J.: Dėkoju už pokalbį.